

OROL FOJIASI: SABABLAR, OQIBATLAR VA BUGUNGI HOLAT

Xakimov Oybek

TDYU huzuridagi Namangan viloyat akademik litseyi o'qituvchisi, yu.f.b.f.d.

Allamurodova Subhida

Abdullayeva Sevinch

TDYU huzuridagi Namangan viloyat akademik litseyi o'quvchilari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Markaziy Osiyoning eng yirik ekologik muammosi — Orol dengizining qurishi, uning kelib chiqish sabablari va mintaqa ekotizimiga ko'rsatgan salbiy ta'siri tahlil qilingan. Maqolada dengiz sathining pasayishi natijasida yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik oqibatlar, xususan, Orolqum sahrosining paydo bo'lishi va tuzli bo'ronlarning global ta'siri yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston va xalqaro hamjamiyat tomonidan amalga oshirilayotgan, dengiz tubida yashil maydonlar barpo etish kabi yumshatish choralari ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *Orol dengizi, ekologik fojia, Orolqum, saksovul, Amudaryo, Sirdaryo, tuzli bo'ronlar, suv resurslari, barqaror rivojlanish.*

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ekologik xavfsizlikni ta'minlash va tabiiy boyliklarni asrashga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 49-moddasiga ko'ra, har kim qulay atrof-muhitga ega bo'lish huquqiga ega hamda uning holati to'g'risida ishonchli axborot olish huquqi kafolatlanadi.

Shuningdek, Konstitutsiyaning 68-moddasida yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy resurslar umummilliy boylik ekanligi, ulardan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilish davlat nazoratida bo'lishi belgilangan.

Mazkur konstitutsiyaviy normalar fuqarolarning ekologik huquqlarini himoya qilish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash hamda kelajak avlodlar manfaatlarini ko'zlab tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning huquqiy asosini yaratadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda bir qator ekologik muammolar mavjud. Ularning eng yiriklaridan biri Orol dengizining qurishi bilan bog'liq ekologik inqirozdir. Orol dengizi hududida millionlab gektar maydonda Orolqum cho'li vujudga kelib, atmosfera havosiga tuz va chang zarralarining tarqalishiga sabab bo'lmoqda.

Bundan tashqari:

suv resurslarining tanqisligi;

atmosfera havosining ifloslanishi;

maishiy va sanoat chiqindilarining ko'payishi;

yerlarning sho'rlanishi va degradatsiyasi;

biologik xilma-xillikning kamayishi;

iqlim o'zgarishining salbiy oqibatlari ham ekologik barqarorlikka jiddiy xavf tug'dirmoqda.

Mazkur muammolar aholining salomatligi, qishloq xo'jaligi mahsuldorligi va iqtisodiy rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Orol dengizi — O'zbekiston va Qozog'iston chegarasida joylashgan yopiq suv havzasi bo'lib, u Amudaryo va Sirdaryo suvlari hisobiga to'yinib kelgan. Biroq XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab dengiz sathi keskin pasaya boshladi.

Inqirozning asosiy sabablari. Asosiy sabab — tabiat qonunlariga zid ravishda amalga oshirilgan irrigatorlik loyihalaridir:

Paxta yakkahokimligi: 1960-yillardan boshlab sobiq Ittifoq hududida paxta yetishtirishni keskin oshirish maqsadida Amudaryo va Sirdaryo suvlari sug'orish kanallariga (masalan, Qoraqum kanali) yo'naltirildi.

Suvning maqsadsiz sarfi: Kanallarning aksariyati betonlanmagan edi, natijada suvning katta qismi qumga singib ketgan.

Iqlim o'zgarishi: Global isish va muzliklarning erishi ham daryolar suvining kamayishiga o'z ta'sirini ko'rsatdi.

Dahshatli oqibatlar. Dengizning qurishi hududning tabiati va aholi hayotiga jiddiy zarba berdi:

Orolqum sahrosi: Dengiz o'rnida 5,5 million hektardan ortiq maydonni egallagan qum-tuz sahrosi paydo bo'ldi.

Tuzli bo'ronlar: Qurigan tubdan har yili tonnalab zaharli tuz va chang havoga ko'tariladi. Bu changlar hatto Grenlandiya muzliklari va Norvegiya o'rmonlaridan ham topilgan.

Biologik xilma-xillikning yo'qolishi: Dengizda yashagan 20 dan ortiq baliq turi va qirg'oq atrofidagi hayvonot olami butunlay qirilib ketdi.

Sog'liqni saqlash muammolari: Hududda nafas yo'llari, buyrak kasalliklari va kamqonlik darajasi keskin oshdi.

Dengizning bugungi holati. Bugungi kunda Orol dengizi bir necha qismlarga bo'linib ketgan:

Shimoliy Orol (Kichik Orol): Qozog'iston hududida Ko'korol to'g'oni qurilishi natijasida bu qismda suv sathi barqarorlashgan va baliqchilik qayta tiklanmoqda.

Janubiy Orol (Katta Orol): O'zbekiston tomonidagi qism deyarli qurib bitgan, faqat g'arbiy qismida kichik va o'ta sho'rlangan suv havzasi qolgan.

Qayta tiklash va yumshatish choralari. Dengizni avvalgi holatiga qaytarishning imkoni yo'q, biroq fojia asoratlarini kamaytirish bo'yicha ishlar olib borilmoqda:

Saksovul ekish: O'zbekiston hukumati tashabbusi bilan dengizning qurigan tubiga millionlab gektar maydonda saksovul va boshqa cho'l o'simliklari ekilmoqda. Bu "yashil qoplamalar" zaharli tuzlarning havoga ko'tarilishini to'xtatishga xizmat qiladi.

Xalqaro hamkorlik: Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi va BMTning maxsus trust jamg'armasi orqali hududga investitsiyalar jalb qilinmoqda.

Orol dengizi fojiasi — tabiatga bo'lgan mas'uliyatsiz munosabat qanday ayanchli oqibatlarga olib kelishini butun dunyoga eslatib turuvchi darsdir. Bugungi vazifamiz — bor suv resurslaridan tejamkorlik bilan foydalanish va Orolbo'yi mintaqasida yashayotgan aholining turmush sharoitini yaxshilashdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Orol dengizi fojiasi: Sabablar va oqibatlar. O'quv qo'llanma va maqolalar to'plami.
- 2.Micklin, P. (2007). "The Aral Sea Disaster". Annual Review of Earth and Planetary Sciences.
- 3.Zonn, I. S., Kostianoy, A. G. (2012). The Aral Sea Encyclopedia. Springer Science & Business Media.
- 4.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish bo'yicha farmon va qarorlari to'plami.
- 5.BMTning Orolbo'yi mintaqasi uchun inson xavfsizligi bo'yicha ko'p tomonlama sheriklik trast jamg'armasi hisobotlari.